

Svenska Ostindiska Compagniet (SOIC).

Upptäcktsresorna till Amerika och Asien på 1500- och 1600-talen hade öppnat möjligheterna till en vidgad utomeuropeisk handel. När det svenska Ostindiska Kompaniet bildades 1731 var det en logisk följd av en handelspolitik som de ledande sjöfartsnationerna hade bedrivit i mer än hundra år.¹

Redan på 1620-talet hade holländska köpmän försökt intressera Gustav II Adolf för frågan och även under Karl XII:s sista år togs vissa initiativ, men utan bestående resultat. Frågan var ännu inte mogen. Politikerna präglades vid den tiden av det merkantilistiska synsättet som innebar att produktion och export av landets egna varor skulle vara så stor som möjligt, medan importen om möjligt skulle begränsas. Många ansåg dessutom att det var fel att införa onödiga lyxartiklar som te, porslin och siden i utbyte mot värdebeständiga produkter som järn, trä och ädla metaller.²

Skotten Colin Campbell kontaktade göteborgaren Niclas Sahlgren under dennes studieresa i Holland. I samråd med den svenske kommissarien Henrik König i Stockholm utarbetades 1729 en ansökan till Kommerskollegium om pass för två fartyg att bedriva handel på Ostindien med utgångspunkt från Göteborg. Ansökan tillstyrktes, men König gick sedan vidare och ansökte om oktroj (ensamrätt att bedriva handel under ett visst antal år) för ett ostindiskt kompani. Kansli- och Kommerskollegium avslög denna ansökan, men frågan fördes vidare till Sekreta utskottet i Riksdagen, som tillstyrkte Königs förslag. I januari 1731 utfärdade Regeringen det nya kompaniets privilegier för en oktroj på femton år.³

Eftersom ett stort kapital var nödvändigt, fick kompaniet rätt att ordna aktieteckning eller ”subscription”. I första oktrojen skulle styrelsen bestå av tre personer, till en början König och två personer till. Kompanjonerna skulle vara infödda svenskar, eller utlänningar som var protestanter och hade svurit tro- och huldhetsed till Svenska Kronan. Kompaniet förbjöds att namnge aktieägarna eller meddela deras insatser. Inte heller fick affärsböckerna visas för utomstående. En viktig anledning kan ha varit att utlänningarnas verksamhet inte i detalj skulle bli känd för en bredare allmänhet, varken i Sverige eller i utlandet, en annan att engelska medborgare inte fick bedriva ostindisk handel utanför det engelska kompaniet.⁴

Den första resan till Kanton i Kina startade i Göteborg den 9 februari 1732 med fartyget *Friedricus Rex Sueciae*. Det återkom till Göteborg den 27 augusti 1733 efter en del problem med holländarna i Batavia. Varulasten såldes på auktion och beräknas ha lämnat en utdelning på 25 procent på det insatta kapitalet.⁵

Från början hade Kompaniet inget beständigt kapital, utan fartygen övertogs av nya ägare efter varje expedition, även om det i praktiken oftast var samma ägare som tidigare. Under andra oktrojen, år 1753, inrättades dock med kungligt tillstånd en ständig fond. I de följande oktrojerna bestämdes redan från början att ett varaktigt bolagskapital skulle finnas, men fortfarande gällde regeln att Kompaniet skulle upplösas vid varje oktrojs utgång.⁶

---

¹ Tore Frängsmyr: *Ostindiska Kompaniet*, Bra Böcker, Höganäs 1976, s 9ff

² Frängsmyr (1976), s 11f

³ Frängsmyr (1976), s 20f och Eskil Olan: *Ostindiska Compagniets saga*, Elanders, Göteborg 1920, s 24ff

⁴ Frängsmyr (1976), s 22f

⁵ Frängsmyr (1976), s 25f

⁶ Frängsmyr (1976), s 30

Tre bröder och en son ur släkten Grill har varit direktörer i Ostindiska Kompaniet:
Claes Grill (1705-1767), direktör i Stockholm, ägare till Svindersvik, Söderfors och Österby
Abraham Grill (1707-1763), grosshandlare i Göteborg och hans son
Johan (Jean) **Abraham Grill** (1736-1792), direktör, brukspatron, ägare till Godegård
Johan Abraham Grill (1719-1799), grosshandlare i Stockholm, bodde i Grillska huset

Claes Grill (1705-1767)

De fem oktrojerna.

Sammanlagt bestod Ostindiska Kompaniet under fem oktrojer och hade enligt Sven T Kjellbergs bok *Svenska Ostindiska Compagnierna 1731-1813* följande direktörer, där de med röd stil också har deltagit som superkargörer i en eller flera expeditioner:

Första oktrojen (1731-1746)

Direktionen skulle bestå av minst tre ledamöter:

- 1731 Henrik König (1686-1736), kommissarie, Stockholm
Colin Campbell (1686-1757), kommerseråd, Göteborg
François Bedoire (1690-1742)
- 1732 Volrath Tham (1687-1737), assessor, Göteborg
- 1733 Niclas Sahlgren (1701-1766), handlande, Göteborg
- 1737 Hugh Campbell, född och död i England, handlande, Göteborg
Charles Pike (d 1741) handlande, Göteborg
Teodor C Ankarcrona (1687-1750), amiral, Stockholm.

Under första oktrojen utsändes 25 expeditioner med tolv olika fartyg. Tre fartyg förliste, det mest kända av dem är *Götheborg I*, som vid hemkomsten år 1745 gick på grund vid Hunnebådan strax utanför Göteborg.

Andra oktrojen (1746-1766)

Enligt privilegierna skulle direktionen bestå av minst sju ledamöter. Från föregående oktroj kvarstod Colin Campbell, Niclas Sahlgren och Teodor Ankarcrona. Nya blev:

- 1746 Magnus Lagerström, tidigare sekreterare
Anders Plomgren (1700-1766), kommerseråd, Stockholm

- Abraham Grill** (1707-1763), handlande, Göteborg⁷
 Carl Broman (1703-1784), landshövding
 1750 Axel Rutger Sparre (1712-1751), greve, hovmarskalk
 1751 **Claes Grill** (1705-1767), kommerseråd, Stockholm
 1753 **Jacob von Utfall** (1715-1791), godsägare, Nääs
 1757 Gustaf Kierman (1702-1766), handelsborgmästare, Stockholm
 John Wilson, handlande, Göteborg
 1760 Jean Henry Le Febure (1708-1767), bruksägare, Gimo
 Herman Petersén (1713-1765), kommerseråd, Stockholm
 1762 **Peter Teodor König** (1718-1802) godsägare, Storeberg
 1763 **Nils Ström**, bruksägare, Göteborg.

Under andra oktrojen genomfördes 35 expeditioner med tretton olika fartyg. Endast ett fartyg förläste, nämligen *Prins Friederic Adolph* år 1761. På detta fartyg medföljde **Jean Abraham Grill** som superkargör. Enligt historien lyckades han bara rädda sig själv, sin psalmbok och sin flöjt. Han stannade sedan som fast superkargör i Kanton 1761-1768.

Abraham Grill d.y. (1707-1763)

Tredje oktrojen (1766-1786)

Den gamla generationen var nu borta. Tyngdpunkten hade förflyttats till Stockholm.

- 1766 Fabian Löwen (1699-1773), friherre, generalmajor, Häringe
 Robert Finlay (1719-1785), kommerseråd, Stockholm
 Georg Henrik Conradi (1718-1795), kommerseråd, Stockholm
Michael Grubb (1728-1808), adlad af Grubbens
 1770 Carl Gottfried Küsel (1729-1808), handlande, Stockholm
Johan Abraham Grill (1719-1799), kommerseråd, Stockholm
 Jacob Schutz (1709-1772), borgmästare, Göteborg
 1773 Carl Fredrik Scheffer (1715-1786), greve, riksråd, Stockholm
Gustaf Tham (1724-1781), handlande, Göteborg
 Johan Fredrik Ström (1731-1781), kommerseråd, Göteborg

⁷ Olika källor anger olika dödsår för Abraham Grill. Det handlar om 1763 eller 1768.

- 1776 **David af Sandeberg** (1726-1778), handlande, Göteborg
 1777 Patric Alströmer (1733-1804), friherre, kommerseråd, Göteborg
 Andreas Andersson (1745-1809), handlande, Göteborg
 Martin Holterman (1715-1793), handlande, Göteborg
 1781 Johan Liljencrantz (1730-1815), greve, riksråd, Stockholm.

Under tredje oktrojen utsändes 38 expeditioner med tio olika fartyg. Inget förliste.

Johan Abraham Grill (1719-1799)

Fjärde oktrojen (1786-1806)

År 1782 anmodade konungen den sittande direktionen att ta på sig en ny oktroj på 20 år. Sex av ledamöterna förklarade sig villiga därtill, av dem återstod fem då oktrojen trädde i kraft: Martin Holterman, Carl Gottfried Küsel, Johan Liljencrantz, **Johan Abraham Grill** och Patrik Alströmer. De nya blev:

- 1786 **Anders Arfwedson** (1736-1809), handlande, Göteborg
 Martin Törngren (1735-1799), handlande, Göteborg
 1789 **Johan** (Jean) **Abraham Grill** (1736-1792), bruksägare, Godegård⁸
 1793 **William Chalmers** (1748-1811), kommerseråd, Göteborg
 1798 **Olof Lindahl** (1747-1801), handlande, Göteborg
 Jonas Tranchell (1740-1809), handlande, Göteborg
 1799 Laurens Tarras (1760-1817), handlande, Göteborg
 Simon Bernhard Hebbe (1726-1803), kommerseråd, Stockholm
 Christian Adolf König (1724-1803), handlande, Stockholm
 Carl Erik Lagerheim (1742-1813), friherre, president, Stockholm
 Martin Hagbohm (1749-1818), handlande, Stockholm
 Sven Olof Rosenberg (1760-1842), handlande, Marstrand.

Under fjärde oktrojen genomfördes 31 expeditioner med tolv olika fartyg. Tre förliste. Den tidigare goda lönsamheten sjönk, eftersom konkurrensen ökade från England, Frankrike

⁸ Uppgiften om när Jean Abraham Grill slutligen blev direktör återfinns i Patrik Alströmers dagbok, som ingår som CD i Bertil Andersson, Martin Fritz, Jan Ling och Berit Ozolins: *Ekonomi och musik i 1700-talets Göteborg; En tidsspegel utifrån en samtida dagbok*, Göteborgs stadsmuseum, Göteborg 2005

och Holland, som också återupptog sin handel med Ostindien efter kriget i Amerika och andra oroligheter. År 1803 utsändes den sista svenska expeditionen. Vid oktrojens slut kan man betrakta företaget som i det närmaste konkursmässigt och någon utdelning till ägarna kunde inte lämnas.

Femte oktrojen (1806-1813)

Den gamla organisationen med direktörer och hemliga affärer avlöstes nu av en öppen bolagsform. På första bolagsstämman tillsattes en styrelse, varav ordföranden och tre ledamöter skulle komma från Stockholm, den femte ledamoten vara bosatt i Göteborg. Under femte oktrojen utsändes inga expeditioner och Kompaniet gick så småningom i konkurs 1813.

1806 Samuel af Ugglas (1750-1812), greve, överståthållare, Stockholm, ordf
David Schinkel (1743-1807), kommerseråd, Stockholm
L Reimers P:son (1738-1811), kommerseråd, Stockholm
Hans Niklas Schwan (1764-1829), statsråd, Stockholm
Niklas Björnberg (1758-1829), kommerseråd, Göteborg

Därefter kompletterades styrelsen med följande personer:

Carl Abraham Arfwedson j:r (1774-1861), kommerseråd, Stockholm
Bengt Harder Santesson (1776-1861), kommerseråd, Göteborg
Carl Adolph Grevesmühl, möbelhandlare, Stockholm
Bengt Gustaf Ingelman (1774-1853), magasinsförvaltare, Göteborg.⁹

Sammanlagt användes under de fyra första oktrojerna mellan 35 och 40 olika fartyg.¹⁰

Fartygen.

Ostindiska kompaniet kom att spela stor roll för återuppbyggnaden av handelsflottan efter Karl XII:s död. Det minsta fartyget som användes under första oktrojen var *Friedericus Rex Sueciae* med 200 läster, 20 kanoner och 100 mans besättning. Längden och bredden kan ha varit ungefär 35 x 9 meter. Eftersom avgiften till Kronan under de tre sista oktrojerna utgick med ett fast belopp per hemkommet skepp, oavsett lästetal, gällde det därför att bygga allt större fartyg. Det största fartyget under fjärde oktrojen var *Drottningen*, 542 läster, 20 kanoner och 150 man. Skillnaden i storlek mellan *Friedericus Rex* och *Drottningen* bör ha varit närmare 14 meter på längden och omkring 4 meter på bredden.¹¹

När skeppen kom ner till varmare länder med saltare vatten, utsattes de kravellbyggda skroven för skeppsmaskens angrepp. De försågs därför med en ”maskhud” (förhydning) av kopparplåt eller kådrika furubräder och kopparspik utanpå bordläggningen. Under uppehållet i Wampoa och Kanton avtogs delar av riggen, fartygen kölhalades och ”maskhuden” lagades eller förnyades samt tjärades vid behov på nytt.¹²

---

⁹ Sven T Kjellberg: *Svenska Ostindiska Compagnierna 1731-1813*, Allhems, Malmö 1974, s 165f och s 177-184 samt Kristina Söderpalm (red.): *Ostindiska Compagniet – affärer och föremål*, Göteborgs Stadsmuseum, Göteborg 2000, s 256-259. Även Olan (1920), s 48f

¹⁰ Olan (1920), s 107f

¹¹ Kjellberg (1974), s 168f. Lästetalet är ett mått på den möjliga lastförmågan och en läst motsvarar ungefär 2,45 ton.

¹² Kjellberg (1974), s 170 och Olan (1920) s 113

Fartygen skulle enligt oktroj-reglerna produceras i Sverige. I Karlskrona byggdes med tiden flera ostindiefarare under varvsamiral Fredrik Henrik af Chapmans ledning. De flesta skeppen tillverkades dock vid något av fyra olika varv i Stockholm. Detta berodde bland annat på att flera av Kompaniets direktörer var inblandade i varvsindustrin i huvudstaden. *Stora stadsvarvet* (grundat 1686) var det äldsta. Det låg vid Tegelviken och innehades under 1700-talet av handelsmannen George Seton och hans efterträdare. Det andra varvet, *Djurgårdsvarvet*, grundades 1735 och låg vid nuvarande Gröna Lund. Det ägdes av handelsmannen Efraim Lothsack. Efter hans död gifte änkan om sig med handelsmannen och politikern Gustaf Kierman, under vilkens ledning varvet utvidgades så att man kunde bygga krigsfartyg på ända upp till 60 kanoner. Det tredje varvet var *Clasons varv* på Blasieholmens östra sida. Det fjärde låg vid nuvarande Strandvägen i höjd med Grev Magnigatan. Marken inköptes av **Abraham Grill** den äldre (1674-1725) år 1715. Varvet anlades på delvis utfylld mark och fick därav namnet *Terra Nova*. Under sonen **Claes Grills** tid drevs varvet i stor skala och eftersom han samtidigt var stor bruksägare och egen företagare hade han också tillgång till trävirke och andra produkter som smidda varor, ankare, tjära, tågvirke och segelduk för fartygsproduktionen. Enligt Claes Grills avskedstal i Vetenskapsakademien 1749, kunde en 280 lästers ostindiefarare byggas på ett varv i Stockholm för omkring 256.000 daler kopparmynt. Varvet såldes 1782.¹³

Följande nio fartyg är enligt Sven T Kjellbergs skeppslista säkert byggda vid Terra Nova:

- *Friedericus Rex Sueciae*, 200 läster, användes 1732-1745, 5 resor
- *Suecia*, 283 läster, 1738-1740, då hon förolyckades på hemresan vid Orkney-öarna, 2 resor
- *Götheborg I*, 340 läster, 1739-1745, gick på grund i hamninloppet till Göteborg, 3 resor
- *Freeden*, 260 läster, 1746-49, 1 resa under första oktrojen, 1 under andra
- *Prins Gustaf*, 236 läster 1746-1748, 1 resa
- *Hoppet*, 280 läster, 1748-1754, 2 resor
- *Prins Friederic Adolph*, 398 läster, 1753-1761, 4 resor, förolyckades i Kinesiska sjön på sista utresan med **Jean Abraham Grill** ombord
- *Riksens Ständer*, 460 läster, 1763-1770, 3 resor under andra oktrojen, 1 under tredje
- *Terra Nova*, 503 läster, 1775-1786, 4 resor.¹⁴

Resorna.

De ostindiska fartygen avseglade vanligen i december eller januari för att man skulle kunna använda sig av passadvindarna på världshaven. Vinterseglingen förbi Skottland var dock inte särskilt angenäm och det hände ganska ofta att fartygen hade svårt att komma iväg på grund av köld, stormar och isproblem. De var ju ofta tungt lastade och låg djupt i vattnet. En normal last på 4500 skeppund motsvarar 310 läster eller omkring 765 ton. Huvuddelen av denna last

¹³ Olan (1920), s 111f. Claes Grills tal hållet för Kongl. Vetenskapsakademien den 4 februari 1749 ”då dess presidium aflades” har titeln ”*Tal om sjö-fartens nytta och förmån för riket, i synnerhet då den drifves med hembyggde och utur egne hamnar utrustade skepp*”. En ny upplaga av talet trycktes 1828 av Nordstedts, Stockholm, och fanns bara för några år sedan att beställa via Vetenskapsakademien, s 11-13. Olan talar om tre varv, Kjellberg refererar i sin skeppslista till fyra. David Lokrantz rapport ”*Förorenade områden - inventering av varv och hamnar i Stockholm*”, utgiven av Länsstyrelsen i Stockholms län, 2006, s 16, beskriver samtliga dessa fyra varvs belägenhet. Rapporten kan hittas via www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer (2007-11-14). En uppsats av Gustaf A Zethelius: ”Stockholmsvarven under 1700-talet” i *Sjöhistorisk årsbok 1955/56*, Sjöhistoriska museet, Stockholm, är också upplysande. Som ekonomisk jämförelse kan nämnas att månadslönen för en matros vid denna tid var 48 daler kmt (enligt Lars O Lagerqvist/Ernst Nathorst-Böös: *Vad kostade det?*, LT, Uppsala 2002, s 82)

¹⁴ Kjellberg (1974), s 177-184

bestod av ett varierat sortiment av stångjärn, smidesarbeten och trävaror, men ibland även matvaror och tyger som skulle levereras till den spanska kuststaden Cadiz.¹⁵

Varorna såldes för spanska silverpiastrar som fungerade som betalningsmedel i de ostasiatiska länderna, inte minst i Kina. Silvret hämtades i stora mängder från gruvorna i Spaniens syd-amerikanska kolonier, särskilt från Bolivia och Mexico. Det var inte små summor som togs ombord på skeppen, i vanliga fall 300 000-400 000 piastrar. Pengarna tog mellan 20 och 30 stora kistor i anspråk och superkargörerna ansvarade för dess säkerhet.¹⁶

När den svenska verksamheten hade blivit känd och vunnit viss auktoritet, kunde man göra flera uppehåll på resan, både för att proviantera och hämta eller lämna post. Madeira, Kanarieöarna, S:ta Helena och Ascenzion anlöttes ofta. Ett regelbundet stopp var Kapstaden vid Goda Hoppsudden. De flesta av Kompaniets expeditioner var destinerade till Kanton och för att komma dit tog man kortaste vägen genom sundet mellan Sumatra och Java. Enstaka resor gick till Indien, där staden Suratte utgjorde målet. Där sålde man huvudsakligen järn. I samband med resan till Suratte gjorde skeppen ofta en kustfärd till andra indiska hamnar för att köpa upp sandelträ, myrra, peppar, ebenholz och annat som kunde säljas i Kanton med vinst.¹⁷

De svenska skeppen låg kvar i Wampoa söder om Kanton i flera månader, medan superkargörerna gjorde sina affärer. Där hade Ostindiska Compagniet ett tyghus, där skeppets utrustning stuvades in och en mängd reparationsarbeten kunde utföras. Andra nationers kompanier hade liknande byggnader, som kallades Banks Halls (eller ”bängsalar” på svenska). Uppe i Kanton, på ett särskilt område vid stranden utanför stadsmurarna, fanns ett antal andra svenska byggnader, som kallades *Sui-Hong*, för den omfattande affärsrörelsen.¹⁸

Faktoriets lagerlokaler var basen för superkargörernas verksamhet. Där samlades både inkommande och utgående varor. Bland det som inköptes var thé, siden, taft, bomullstyg, silke, tutanego, gallingall (krydda som påminner om ingefära), apoteksvaror, arrak och porslin. Dessa varor kunde säljas i Göteborg för omkring tre gånger inköpspriset. Dessutom en hel del lyxvaror som lackarbeten, solfjädrar, elfenbens- och pärlemorsniderier, papperstapeter, spel och liknande. En stor del av dessa varor måste på grund av ett svenskt förbud mot import av färdiga lyxvaror exporteras vidare till andra länder. Dock finns en hel del sådana varor bevarade i Sverige, bland annat de vackra kinesiska papperstapeter som fortfarande sitter på sin ursprungliga plats på Kina Slott, Svindersvik och Godegård.¹⁹

Från 1760-talet placerade Kompaniet fasta superkargörer vid kontoret i Kanton. Detta gjorde att man kunde köpa vissa varor billigare när det inte var högsäsong, som till exempel thé.

Skeppsfolket gjorde också privata inköp i de förstäder som låg utanför Kantons murar. Utöver sin månadslön och privilegiepengarna som delades ut vid hemkomsten hade de även rätt att ta hem gods i en omfattning som varierade beroende på tjänsteställning ombord (s k fri förning eller pacotill). Under seglatsen med *Hoppet* 1748-49 exempelvis följande penningbelopp:

---

¹⁵ Olan (1920), s 52, 54

¹⁶ Olan (1920), s 56-59

¹⁷ Olan (1920), s 60-63

¹⁸ Olan (1920), s 74f

¹⁹ Olan (1920), s 78ff och Söderpalm (2002), s 21-25. Tutanego har ansetts vara en vitmetallegering av koppar, zink och nickel. En tacka från det förlista skeppet Götheborg visade sig dock bestå av ren zink. Tutanego användes som ballast i skeppen, men också i nyttokonst som teburkar och tekannor, samt som legeringsmetall för kyrkklockor (Söderpalm, s 100)

<i>Befattning</i>	<i>Månadslön</i>	<i>Privilegiepengar</i>
▪ Kaptenen	100 d smt	8.000 d smt
▪ Timmermannen	48	1.500
▪ Skeppsprästen	24	600
▪ Hovmästaren	20	200
▪ Matroserna	12-20	40-60.

Officianterna på skeppen fick som paco till lasta in egna varor till tre fots höjd i sina hytter och dessutom fylla en skeppskista. Därmed blev det säkert mycket trångt i hytterna. En del resenärer tog också med sig levande djur som papegojor, små apor och kinesiska katter. De flesta i besättningen hade förstås ingen hytt, utan fick i stället ta med sig en bestämd vikt. För matroserna rörde det sig om 100 skålpund eller drygt 40 kilo. Många sålde sin rätt till fri förning till någon annan eller till Kompaniet. En matros kunde då få omkring 50 d smt för sin andel, vilket motsvarar 2-4 månadslöner. Som exempel kan nämnas, att när varorna från resan med skeppet *Göteborg* 1741-43 försålades i Göteborg, uppgick värdet av den fria förningen till ca 30 % av Kompaniets egen försäljning.²⁰

Under Ostindiska Kompaniets tid blev kinesiskt porslin vanligt i hemmen hos de högre samhällsskikten, inklusive hos det handlande borgerskapet i Stockholm. Man räknar med att omkring 50 miljoner porslinspjäser hemfördes på svenska ostindiefarare. I de tidiga lasterna var det blå och vita porslinet starkt dominerande. På sådant porslin anbringades dekoren i kobolt under glasyren redan i samband med tillverkningen. Många svenska adelsfamiljer beställde serviser med sitt släktvapen i emaljfärger ovanpå glasyren. Släkten Grill har 6-10 kända serviser, både blåvita och i famille rose. Flera av dessa serviser håller mycket hög kvalitet och ett par av dem har mönster som skapats av Christian Precht och Jean Eric Rehn.²¹

Jean Abraham Grills roll som fast superkargör i Kanton.

I Godegårdsarkivet, som sedan 1952 förvaras på Nordiska Museet finns en stor mängd korrespondens och andra handlingar från Jean Abraham Grills verksamhet inom Ostindiska Kompaniet, särskilt under åren i Kanton 1761-1768. Den är numera delvis scannad och finns att tillgå via Internet. Här följer ett litet sammandrag av innehållet i Bo Lagercrantz artikel "I Ostindiska Kompaniets tjänst" i Nordiska Museets årsskrift *Fataburen* 1956:

²⁰ Frängsmyr (1976), s 86f och Olan (1920), s 122f samt Kjellberg (1974), s 66

²¹ Söderpalm (2002), s 25, 168-174

Jean Abraham Grill (1736-1792)

Jean Abraham Grill (1736-1792) gjorde sin första resa till Kina 1755 på skeppet *Sofia Albertina*. Han var tillbaka redan nästa vår och påbörjade några månader senare en flera år lång bildningsresa till Holland, Frankrike, Schweiz och Italien i syfte att skaffa sig mer kunskap om affärsverksamhet. Han återvände först hösten 1760 till Sverige för att omedelbart mönstra på som oavlönad assistent till de två superkargörerna på skeppet *Friedrich Adolph*. För hans far och farbror, **Abraham** och **Claes Grill** var det viktigt att han kom iväg, men flera andra medlemmar av direktionen var motståndare till arrangemanget, framför allt för att släkten Grill därmed skulle kunna få en alltför stark position inom kompaniet. Resan slutade emellertid olyckligt och skeppet förliste 1761 i Kinesiska sjön.

Efter haveriet beslöt sig Jean Abraham för att stanna i Kanton på obestämd tid. Han fick ett erbjudande om att samarbeta med Michael Grubb, som varit superkargör i kompaniets tjänst men stannat kvar i Kanton under åtskilliga år för egna affärer. Grubb engagerade Grill i sin verksamhet och gav honom del i vinsten. Jean Abraham deltog i hushållningen och nyanskaffningarna både till fartygen och faktoribygnaden. Helt säkert deltog han också i upphandlingen av varor för skeppens returfrakter. Han lyckades även med hjälp av faderns bistånd och nyetablerade kontakter få möjlighet till en egen import bland annat av medelhavskoraller och fickur, som med god förtjänst kunde avsättas bland kineserna.

Grubb och Grill delade sin tid mellan Kanton och Macao. Ibland verkar det som de två svenskarna handlade mest med portugiserna, men ganska ofta ägde de också andelar av lasterna som såldes till Java, Indien, Indokina, Filippinerna och Japan. Wilhelm Hahr, John Chambers, Gustaf Tham och Jacob Arfwedson i kompaniets ledning, hade också andelar i sådana bolag, men lämnade hanteringen av sina intressen till de båda ombuden i Kanton.

I januari 1764 begav sig Michel Grubb hem och överlämnade sina affärer åt Jean Abraham Grill. De hade förmodligen båda laborerat som mellanhänder och själva tecknat thé-kontrakt med kineserna och sedan sålt théet vidare till kompaniet med vinst och riskerade nu att bli upptäckta vid en eventuell granskning av någon av de tillresta superkargörerna.

Vid denna tid kan man också i korrespondensen se tecken på att Jean Abraham Grill engagerade sig i opiumhandeln med Kina. Den kinesiska importen var vid denna tid tämligen begränsad, omkring 200 kistor om året, men av dessa kan ungefär en tiondel år 1765 ha gått genom Grills händer. Jean Abrahams formuleringar i breven visar att han var medveten om att han gått in i ett farligt spel, där Warren Hastings i det engelska East Indian Company var den stora aktören.

När Grubb kom hem försökte han övertyga direktionen att deras ombud i Kanton borde förses med ett rörelsekapitel, som skulle göra dem mer oberoende av det spanska silvret från Cadiz. På så sätt skulle kompaniet kunna göra mer förmånliga upphandlingar under lågsäsong. Grubb erbjöd sig samtidigt att tillhandahålla kompaniet detta kapital ur sina egna tillgångar i Kina, vilket resulterade i att han kort därefter utsågs till direktör i kompaniet. Jean Abraham vägrade dock att acceptera Grubbs växel, med motiveringen att pengarna var investerade i projekt i Kina och svåra att få loss. Egentligen innebar Grubbs förslag ett försök att successivt få hem sitt kapital till Sverige. Det behövdes bättre i Grubbs svenska verksamhet, som under en lång tid hade drabbats av stora förluster.

Direktionen beslöt att direktören David Sandberg skulle sändas till Kanton för att undersöka både denna och andra affärer. Grubb och Grill försökte nu mörklägga hanteringen med diverse manipulationer kring kontrakten i kombination med kinesiska krediter.

Resultatet av Sandbergs resa blev att direktionens assistent Jacob Arfwedson skulle vara kompaniets sekreterare i Kanton och närvara vid alla kontrakts undertecknande. Jean Abraham Grill fick dessutom förbinda sig att inte ägna sig åt någon för kompaniet skadlig handel och inte blanda samman kompaniets affärer med sina egna.

Tillsammans med sin nye kollega Jacob Hahr fortsatte emellertid affärerna med portugiserna i Macao gällande laster till Österns alla hamnar. Dessa affärer inkluderade också en viss opiumhandel, liksom handel med stenar, naturföremål och andra saker som tillfredsställde kinesernas traditionella vidskeplighet.

Lagercrantz menar att Jean Abraham Grill förmodligen ligger bakom flertalet leveranser av vapenserviser till släkten Grill, eftersom kvaliteten på flera av dem är betydligt högre än hos den stora massan av 1700-talets vapenporcelain. Serviserna måste ha beställts hos de allra bästa kinesiska leverantörerna, som var svåra att komma i kontakt med eftersom de arbetade så långt från Kanton.

I december 1768 begav sig Jean Abraham Grill hemåt på direktionens order, möjligen med anledning av David Sandbergs rapport. Han for som förste superkargör på skeppet *Cronprins Gustaf* med vederbörlig provision på dess last. Hans gode vän Jacob Hahr tog nu hand om Grills affärer i Kanton och lyckades efter en hel del förhandlingar och förvecklingar frigöra och sända hem den ena stora penningposten efter den andra. Detta nya välstånd gjorde det möjligt för Jean Abraham att gifta sig med **Ulrica Lovisa Lünig** och bosätta sig på Godegård, där han som brukspatron kunde omge sig med en stilig herrgård, en vacker park och många kinesiska minnen. Även Jacob Hahr återvände så småningom till Sverige och slog sig ner på Kristineberg utanför Stockholm.²²

Enligt Karl Ankarswärds genomgång av Godegårdsarkivet och bevarade brev hos släktingar i Portugal, hade Jean Abraham Grill en kvinna i Macao, **Anica de Quero**, med vilken han hade ett barn, sonen Francisco. Genom sina kontakter i Kanton och Macao lämnade han bidrag till sonens omvårdnad.²³

Äktenskapliga relationer.

Abraham Grill (1707-1763), började som konsul och kommissarie i Helsingör och blev sedan grosshandlare i Göteborg och från 1746 direktör i Ostindiska Compagniet. Han gifte sig 1735 med **Anna-Maria Petersén** (1712-1754), dotter till **Johan Adam Petersén** (1676-1740).

Denne var kusin till den **Herman Petersén** (1713-1765) som var direktör i Ostindiska Compagniet och ibland utpekad som Anna-Marias fader (dock omöjligt åldersmässigt sett).

---

²² Bo Lagercrantz: "I Ostindiska Kompaniets tjänst" i *Nordiska Museets och Skansens årsbok Fataburen 1956*, Nordiska Museet, Stockholm 1956, s 137-152. Lagercrantz anger att **Jean Abraham Grill** fick vänta till 1789 på sin plats i direktionen. Det framgår också av Patrik Alströmers dagbok (not 8). Kjellberg anger året 1778. Av Kjellbergs bok framgår inte om det är **Johan Abraham Grill** (1719-1799) eller **Johan** (Jean) **Abraham Grill** (1736-1792) som 1786 är med om att bilda fjärde oktrojen (s 166), men det är alltså Johan Abraham som avses.

²³ Karl Ankarswärd: *Anteckningar om och ur brev till Jean Abraham Grill vilka ingår i Godegårdsarkivet i Nordiska Museet*, sammanställda 1954-55, bilaga till pärm H-O, sid 152.

Abraham och Anna-Maria fick bland annat ovan nämnde son **Johan** (Jean) **Abraham** (1736-1792).

En syster till Jean Abraham, **Christina Maria Grill** (1739-1818) gifte sig 1761 med **Gustaf Tham** (1724-1781), som också var superkargör i Ostindiska Compagniet och direktör från 1773 och fram till sin död. De fick tillsammans sonen **Pehr Adolph Tamm** (1774-1856), som först var gift med **Anna Margareta Grill** (1782-1803), en dotter till Jean Abraham. Hon dog dock av en olyckshändelse redan efter ett års äktenskap. Pehr Adolph Tamm hade i början av sin karriär en annan syster till Jean Abraham som välgörare, **Anna Johanna** (III) **Grill** (1753-1809) och slutade som brukspatron och ägare till det grillska godset Österby. Christina Grill Tham var för övrigt den sista som gravsattes i släktgravarna i Maria Kyrka i Stockholm.²⁴

Ska man trassla till det ytterligare kan nämnas att ostindiedirektören **Claes Grill** (1705-1767) var gift med sin kusin **Anna Johanna** (I) **Grill** (1720-1788). De köpte tillsammans både Österby och Söderfors. De fick dottern **Anna Johanna** (II) **Grill** (1745-1801), som var gift med **Henrik Wilhelm Peill** (1730-1797) och bodde på Österby, och sonen **Adolph Ulric Grill** (1752-1797), som var gift med sin kusin **Anna Johanna** (III) **Grill** (1753-1809) och först bodde på Söderfors, men sedan övertog Österby av Anna Johanna (II) efter makens död.

Inköpen av dessa stora egendomar skulle inte ha varit möjliga utan den förmögenhet som skapades bland annat genom Ostindiska Compagniet, men också genom de kusingiften som genomfördes i syfte att hålla egendomarna samlade även i fortsättningen. Relationerna visar också hur olika släkter var inblandade i kompaniets verksamhet och flätades samman i ett invecklat nätverk av affärer och andra kontakter inom en relativt liten krets.

Slutord.

Denna sammanställning av fakta kring Ostindiska Compagniet tar framför allt sikte på släkten Grills insatser och innehåller dessutom en del uppgifter som inte brukar stå i centrum i andra skrivningar om kompaniets verksamhet.

Det är märkligt att tänka på hur djupt inblandad **Claes Grill** egentligen var i verksamheten. Han producerade vid sitt Österby en del av det stångjärn och de smidesvaror som levererades med skeppen till Spanien, byggde fartygen vid varvet Terra Nova, levererade timmer från egna skogar, ankare från Söderfors Ankarbruk, spik, tågvirke, segel och tjära från sina egna eller brodern **Johan Abrahams** industrier. Dessutom svarade han genom sina kontakter med släkten i Holland också för en stor del av bankverksamheten och kreditgivningen.

För detta personliga urval av fakta svarar:
Mårten Persson
van Dürens väg 22, 227 30 Lund
tfn 046-211 64 70, mobil 070-541 24 56

Aktern på Ostindiefararen **Götheborg III** inför avresan till Kina 2006

²⁴ Pehr Adolph Tamm stavar sitt efternamn annorlunda än sin fader, eftersom han avsåg sig sitt adelskap på den stormiga riksdagen i Norrköping år 1800. Han återfick dock adelskapet 1826.